

Олександр Миколайович ЛЮБАРСЬКИЙ
(Пенітенціарна академія України, м. Чернігів)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОЦІНКИ АГРЕГОВАНОЇ УСПІШНОСТІ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ УВ'ЯЗНЕНИХ / ЗАСУДЖЕНИХ*

У статті, відповідно до міжнародних правових документів, правових позицій Європейського суду з прав людини та європейської практики, наукового доробку українських та зарубіжних вчених, розкрито теоретико-правові засади, сутність і зміст сучасної парадигми та результати критичного осмислення проблем раціонального змісту і практичної реалізації превалюючої у наш час концепції оцінки, основним критерієм якої є вільне від злочинів життя ув'язненого / засудженого після звільнення, а індикатором є рівень постпенітенціарного рецидиву, та обґрунтовано висвітлено перспективні шляхи раціонально виправданого, практично доцільного і реалізабельного спостереження, компаративного аналізу та оцінювання агрегованої успішності стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених на державному, регіональному та глобальному рівнях як базису для прогресивного розвитку пенітенціарної політики та оптимізації правового регулювання і практики виконання кримінальних покарань, що становить цінність нового наукового знання та користь для подальшого поступу кримінальної юстиції і юриспруденції.

За результатами проведеного дослідження представлено авторську концепцію інтегрованого оцінювання агрегованої успішності стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених, базисом якого є комплекс

* Для англomовного міжнародного, у т. ч. європейського, релевантного політико-правового і наукового дискурсу характерним є охоплюючий термін відповідного українського законодавства «засуджені» та «взяті під варту особи / ув'язнені» узагальнюючий термін «prisoners» – в'язні, ув'язнені у значенні згідно дефініції пункту 10 Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules. URL: <https://rm.coe.int/09000016809ee581> (дата звернення: 05.02.2025).

показників кількості повторно ув'язнених, ув'язнених (в'язнів) і засуджених осіб, розкрито її сильні сторони та перспективи.

Ключові слова: *стимулювання правослукхняної поведінки ув'язнених / засуджених, успішність, рецидивізм, посппенітенціарний рецидив, повторно ув'язнені, оцінка, оцінювання, ув'язнені, засуджені особи.*

Постановка проблеми. Нині Український народ героїчно захищає свій суверенітет, свою європейську ідентичність та свій вибір прогресивної еволюції у європейській системі цінностей та надбань – свій шлях розбудови демократичної, правової і соціальної держави. У наш час, в епоху гуманізму, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю та визначають засади формування правосвідомості і розвиток правової системи, особливо актуальним є реформування каральної політики, пенітенціарної системи та практики і кримінальної юстиції загалом, адже ідеальною метою покарання і його виконання є досягнення оптимуму у гармонійній реалізації захисту суспільства та забезпечення прав і свобод, поваги до гідності кожної людини, водночас і в повній мірі, – і жертви, і правопорушника, досягнення соціального компромісу, суспільної злагоди і загального благополуччя. Але якими ж є орієнтири та конкретні цілі оптимізації, поліпшення захищеності суспільства і забезпечення гідного життя людини шляхом вдосконалення стимулюючого антикримінального впливу пенітенціарної системи? Якими є належні критерії аналізування, оцінювання та прогнозування злочинних і кримінально-виконавчих реалій? Якими є конкретні вимірні показники, об'єктивно репрезентуючі індикатори успішності держави, правової системи, зокрема, пенітенціарної практики та, безпосередньо, стимулювання правослукхняної поведінки ув'язнених / засуджених, що є базисом для прогнозування, планування і прогресивного розвитку?

Особливої актуальності набуває проблематика статті у сучасних умовах розширених науково-технічних можливостей та безпосередньої стрімкої інтенсифікації міжнародних інтеграційних процесів для визначення об'єктивно успішних країн і використання їх надбань з метою як оптимізації національних правових систем, так і проліферації наукового знання і прогресивного розвитку правового забезпечення, політики і практики стимулювання правослукхняної поведінки ув'язнених / засуджених на регіональних та глобальному рівнях.

Дослідженню суспільних відносини, які виникають у зв'язку виконанням-відбуванням покарань і соціальною реінтеграцією засуджених в Україні та зарубіжних країнах, а також науковому розробленню напрямів оптимізації функціонування пенітенціарної системи, присвятили свої праці такі українські вчені як: І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов, О. Г. Колб, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, В. С. Батиргарієва, В. А. Бадира, О. М. Бандурка, О. В. Беца, Г. О. Радов, В. М. Синьов, В. І. Кривуша, О. І. Бажанов, В. Я. Конопельський, С. І. Халимон, М. Я. Гуцуляк, А. В. Кирилюк, В. В. Коваленко, В. О. Корчинський, О. М. Неживець, В. О. Меркулова,

О. І. Осауленко, Л. І. Олефір, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, І. С. Яковець та інші. Проте саме проблеми оцінки агрегованої успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених як стрижневого вектору пенітенціарної політики держави, зважаючи на апіорну та апостеріорну складність даного питання, розвиток і трансформації європейської та глобальної каральної політики, її ціннісних орієнтирів, потребують ґрунтовного дослідження і пошуку оптимальних шляхів їх вирішення на постійній основі. Релевантні результати контекстної розвідки наукового та політико-правового дискурсу відповідно до проблематики дослідження викладено у статті.

Метою статті є розкриття теоретико-правових засад, сутності та змісту сучасної парадигми, результатів критичного осмислення проблем превалюючої у наш час концепції оцінки і обґрунтоване висвітлення синтезованих шляхів та перспектив прагматичного і реалізабельного об'єктивного оцінювання агрегованої успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених як базису для прогресивного розвитку пенітенціарної політики держави та оптимізації правового регулювання і практики виконання кримінальних покарань, що становитиме цінність нового наукового знання та користь для подальшого поступу кримінальної юстиції та юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. У правилі 4 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження із в'язнями наголошено, що *цілями вироку щодо позбавлення волі або подібних заходів позбавлення особистої свободи є у першу чергу захист суспільства від злочинності та зниження рівня рецидивізму, які є досяжними тільки за умови, якщо період ув'язнення є використаним для забезпечення, на скільки це максимально можливо, реінтеграції ув'язнених / засуджених у суспільство такими особами, що можуть (є здатними) вести законослухняне та самодостатнє життя* (переклад наш – О. Л.)¹.

Про акцент на реабілітаційній (ресоціалізаційній, реінтеграційній) цілі покарання у європейській каральній політиці, що продемонстровано у міжнародних документах, правових документах Ради Європи, сучасній політиці країн Європи щодо обрання покарань та відображено у практиці Високих Договірних Сторін Європейської конвенції з прав людини, про акцент на досягненні основної мети покарання – повернення ув'язненого / засудженого у суспільство здатним вести вільне від злочинів життя наголошує у своїй практиці і Європейський суд з прав людини^{2 3}.

¹ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): resolution / adopted by the General Assembly 17.12.2015. A/RES/70/175. URL: https://documents.un.org/symbol-explorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556 (дата звернення: 05.02.2025).

² Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2). European Court of Human Rights. Fourth Section. Application no. 41216/13. Judgment. Strasbourg. 12.03.2019. Final 09.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (дата звернення: 05.02.2025).

³ Case of Khoroshenko v. Russia. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 41418/04. Judgment. Strasbourg. 30.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (дата звернення: 05.02.2025).

Зокрема, релевантні сутність і зміст превалюючої у прогресивній правовій свідомості та культурі і легітимованої нині концепції кримінальної юстиції влучно репрезентовано у наступній правовій позиції Європейського суду з прав людини: примусове позбавлення персони її свободи, не прагнучи до її реабілітації (*відновлення здатності жити у суспільстві без скоєння злочинів* – *О.Л.*), було б несумісним із людською гідністю, що лежить в самій суті системи Європейської конвенції з прав людини^{1 2}.

Метою української Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, що відповідає мейнстриму сучасної європейської пенітенціарної політики, є «створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту»³.

На «удосконалення застосування реабілітаційних підходів та інструментів для переходу від карального до більш реабілітаційного режиму» та «подальший перегляд існуючих/запровадження нових принципів сучасного управління пенітенціарною установою відповідно до стандартів і найкращих практик Ради Європи» був спрямований проєкт «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничної реформи в Україні Плюс» (SPERU+), який завершився у 2023 році⁴. Подальшій розбудові пенітенціарної системи України з акцентом на покращенні якості управління в'язницями та реабілітації ув'язнених / засуджених – «допомога ув'язненим у набутті просоціального ставлення та здатності жити без злочинів після звільнення, застосовуючи сучасний арсенал методів зміни поведінки», присвячений проєкт Ради Європи «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS), розрахований до кінця 2026 року⁵.

Очевидно, що у сучасній парадигмі каральної політики, кінцевою, ідеальною, метою покарання і, безпосередньо, стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених є вільне від злочинів життя як апогей поваги до людської гідності та забезпечення прав і свобод людини, а у

¹ Case of Vinter and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10. 09.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 05.02.2025).

² Case of Murray v. the Netherlands. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 10511/10. Judgment. Strasbourg. 26.04.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 05.02.2025).

³ Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 05.02.2025).

⁴ Проєкт «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничної реформи в Україні Плюс» (SPERU+). Про проєкт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/plus-speru-project> (дата звернення: 05.02.2025).

⁵ Проєкт «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS). Про проєкт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine> (дата звернення: 05.02.2025).

Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження із в'язнями та самій назві проєкту (DECOPRIS) конкретизується – зниження рівня рецидивізму, скорочення числа повторних правопорушень. У світлі вище викладеного фактичні дані динаміки та структури рецидивізму у фактологічному вимірі системи реалій злочинності і відбування-виконання кримінальних покарань постають такими, що найбільш концентровано репрезентують ефективність функціонування каральної системи та її стимулюючого антикримінального впливу, дають змогу оцінити результативність діяльності пенітенціарних систем держав у попередженні постпенітенціарного рецидиву (у т. ч. і за видами правопорушень та іншими характеристиками) та, безпосередньо, успішність стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених для подальшої оптимізації, зокрема покращення якості управління, у т. ч. шляхом обміну досвідом та впровадження надбань правових систем і кращих практик найуспішніших країн. Проте, необхідно зауважити, що найбільш концентрована репрезентованість у фактажі динаміки та структури рецидивізму результату стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених є умовиводом редукції, адже:

- нинішній рівень пізнання, і раціональний, і емпіричний, людської істоти, особи, особистості, її психічних особливостей, особливостей соціальної інтеракції та зовнішнього впливу загалом не розкриває (та навіть вичерпно не обґрунтовує їх існування) істинних закономірностей механізму та процесу формування злочинної психології, поведінки, а також мотивації та, безпосередньо, стимулювання правомірної поведінки і не дає однозначних, беззаперечних, доведених, відповідей про його реалізабельність (ступінь успішності реалізації, потенційну здійсненність, результативність) і стійкість результату;

- на ув'язнених / засуджених після реінтеграції у суспільство поряд із досягненим ефектом антикримінального стимулювання чинять свою дію як загальні детермінанти злочинності, так і особистісні фактори – генетична інформація та накопичений і відображений у особистості зовнішній вплив, причини і умови конкретного правопорушення, механізм і закономірності дії яких теж не пізнані на рівні, достатньому для визначення їх структури, пропорційності і сили впливу на конкретний рецидив та рівень рецидивізму загалом;

- правомірна поведінка ув'язнених / засуджених після відбування-виконання кримінальних покарань – відсутність рецидиву (гіпотетично) є інтегрованим результатом сумарного впливу всіх векторів антикримінальної, каральної, кримінально-виконавчої, пенітенціарної та, в тому числі, стимулювальної політики і практики.

Стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених є складовою політики боротьби зі злочинністю, каральної, кримінально-виконавчої політики та, безпосередньо, пенітенціарної, тобто є елементом системи, спрямованої на захист суспільства, ефективність функціонування якої обмежена дією продуктованих у тому ж і тим же суспільством

детермінант правопорушності, що результують разом із генетичною інформацією, яка також агрегована у суспільстві, протиправну, злочинну психологію і поведінку, особу злочинця, яка є центральним, інтегруючим елементом описуваної системи суспільних відносин. Тому, успішність стимулювання правослукняної поведінки ув'язнених / засуджених як під час відбування покарання, так і стійкість результату після повернення в'язня у суспільство, знаходиться в прямій та опосередкованій залежності від складної багатовекторної взаємодії факторів, якими є причини та умови злочинності, з однієї сторони, та факторів-наслідків реакції з боку публічної влади і громадянського суспільства, зокрема, у виді векторів каральної та кримінально-виконавчої політики, їх практичних результатів, з іншої сторони, що агреговано знаходить своє відображення у придатному для емпіричного дослідження фактажі стану злочинності та кримінально-виконавчих, пенітенціарних реалій.

Таким чином, фактологічний вимір проблем і перспектив стимулювання правослукняної поведінки ув'язнених / засуджених є тісно вплетеним у фактажі злочинних і кримінально-виконавчих реалій, а успішний стимулюючий вплив реалізується, більшою чи меншою мірою, у стані кримінальної правопорушності:

- прямо – у правомірній поведінці конкретного ув'язненого / засудженого, зниженні загального рівня рецидивізму, рівня злочинності і чисельності засуджених осіб та в'язнів;

- опосередковано – у антикримінальному стимулюючому впливі ув'язнених / засуджених із правомірною поведінкою на злочинне середовище і його субкультуру як під час відбування покарання, так і після звільнення.

Тому подальше абстрагування веде до аналізу результативності стимулюючого впливу, інтегрованої у показниках стану та тенденцій злочинності і пенітенціарних реалій, їх ретроспективної динаміки та структури. Зокрема, узагальненими найбільш репрезентативними та, відповідно, базовими показниками, індикаторами результативності, успішності політики та практики стимулювання правослукняної поведінки ув'язнених / засуджених є:

- чисельність ув'язнених і кількість ув'язнених на 100 000 населення (сумарна кількість у заданий момент часу засуджених, які тримаються в установах виконання покарань і ув'язнених / узятих під варту осіб, згідно термінології українського кримінально-виконавчого законодавства);

- чисельність засуджених осіб і кількість засуджених осіб на 100 000 населення (підсумована за визначений період (рік) кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень).

Фактологічний вимір тенденцій чисельності (структури) тюремного населення, поряд із людиноцентристським лейтмотивом – повага до людської гідності та забезпечення прав і свобод ув'язнених / засуджених і гуманістичним фокусом на реабілітації проходить червоною ниткою і є емпіричним базисом сучасного політико-правового і наукового дискурсу

щодо проблем злочинності і пенітенціарних реалій, що відслідковується у документах відповідних міжнародних інституцій, зокрема Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Підкомітету ООН з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, Комітету Міністрів Ради Європи, та публікаціях результатів релевантних досліджень, а саме: Управління ООН з наркотиків і злочинності – UNODC.org¹ Data UNODC²; Рада Європи і Університет Лозанни – SPACE project (Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe)³; Institute for Crime & Justice Policy Research – World Prison Brief, World Prison Research Programme⁴.

Оцінювання стимулювання правослухняної поведінки ув'язнених / засуджених крізь призму показників рецидивізму крім описаних проблем раціональності, має і суто практичні: відсутність у країн ефективних систем спостереження рецидиву та відсутність єдиної методики, уніфікованої системи відстеження на глобальному та регіональних рівнях, що унеможлиблює дослідження динаміки і структури повторних злочинів та міжнародні порівняння. Про відсутність достовірних глобальних даних по рецидивізму (станом на 24.09.2018 року) зазначено і у Керівництві для дискусій XIV Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, де концептовано поняття рецидивізму (recidivism) у широкому значенні – стосується того, чи особа, яка була чи є об'єктом втручання кримінального правосуддя, вчиняє нове кримінальне правопорушення, зауважено про корінні причини рецидивізму – бідність і дискримінація, складність його попередження, притаманність як розвинутим країнам, так і тим, що розвиваються та окреслено переваги від зниження рівня повторності правопорушень, рецидиву (reducing reoffending): підвищення безпеки суспільства, зменшення кількості жертв, засуджених осіб, в'язнів, зниження рівня переповненості в'язниць, і, відповідно, зменшення затрат на правоохоронні органи, систему кримінального правосуддя та пенітенціарну систему⁵. Зазначена проблема є актуальною і нині, зокрема, Управління ООН з наркотиків і злочинності в опублікованому у липні 2024 року виданні Prison Matters 2024: Global Prison Population and Trends; A Focus on Rehabilitation (United Nations, 2024) вказує на значні прогалини у спостереженні даних щодо рецидивізму, а саме: лише 57% із опитаних юрисдикцій (країн) впровадили системи відстеження,

¹ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://www.unodc.org/unodc/index.html> (дата звернення: 05.02.2025).

² Data UNODC. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://dataunodc.un.org> (дата звернення: 05.02.2025).

³ SPACE I & II, CoE, Université de Lausanne, ICDP/ESC, UNIL-Sorge, BCH, 1015 Lausanne, Suisse. URL: <https://wp.unil.ch/space/> (дата звернення: 05.02.2025).

⁴ World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research. URL: <https://www.prisonstudies.org/> (дата звернення: 05.02.2025).

⁵ Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. (Kyoto, Japan, 20–27 April 2020). Discussion guide. A/CONF.234/PM.1. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/v18/063/29/pdf/v1806329.pdf> (дата звернення: 05.02.2025).

проте зазначається, що це є навіть позитивним знаком, враховуючи хронічну відсутність глобальних даних у цьому напрямі¹. На складності аналізу тенденцій рецидивної злочинності, у т. ч. порівняльного аналізу постпенітенціарного рецидивізму у країнах Європи та Світу, і необхідності розробки «уніфікованої методики обрахування рецидивних правопорушень у національних практиках» акцентує увагу і українська вчена В. С. Батиргарєєва, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України².

Багаторічний досвід емпіричного дослідження рецидивізму та, зокрема, постпенітенціарного рецидивізму, групи науковців із Оксфордського університету (University of Oxford) у складі: Seena Fazel, Achim Wolf, Denis Yuhnenko, Leen Farouki, за участі Shivpriya Sridhar (College of Arts and Sciences, University of North Carolina at Chapel Hill, Chapel Hill, North Carolina, NC 27599, USA), чий результати вперше були опубліковані у 2015 році, доповнені у 2019–2020 роках, та із найсвіжішим їх оновленням у 2023 році, можна концентровано викласти у таких синтенціях, що кореспондуються із вище викладеним описом проблем дослідження рецидивізму та використання його результатів і, зокрема, твердженнями щодо індикативності рівня постпенітенціарного рецидиву як рушійного показника успішності каральної політики, правової системи та практики, обґрунтовують їх і доповнюють фактами та емпіричними узагальненнями:

а) рівень рецидивної злочинності в основному використовується для оцінки ефективності національних і державних систем правосуддя або програм реабілітації, уряди та установи часто прагнуть запровадити зміни в політиці та практиці, які призводять до зниження рівня рецидивів, проте рівень рецидивів визначається багатьма факторами, багато з яких не обов'язково пов'язані з ефективністю реабілітації та реінтеграції засуджених осіб (джерело даних, використане визначення рецидиву та період спостереження); рівень рецидивної злочинності також слід тлумачити в контексті загального рівня злочинності, який значною мірою залежить від загальних економічних і демографічних факторів; враховуючи складний, багатопричинний характер зареєстрованих рівнів рецидивів, їх використання для порівняння між країнами та юрисдикціями часто проблематично, в т. ч. через різні способи визначення поняття, вимірювання та звітності про рецидив злочинів; порівняння показників рецидивів між різними країнами, швидше за все, відображатиме відмінності в практиках звітності чи інших пов'язаних факторах, ніж суттєві відмінності

¹ UNODC, Prison Matters 2024: Global Prison Population and Trends; A Focus on Rehabilitation (United Nations, 2024). URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/briefs/Prison_brief_2024.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

² Батиргарєєва В. С. Питання боротьби з рецидивною злочинністю у матеріалах Конгресів ООН щодо запобігання злочинності та поведінки з правопорушниками. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 39. С. 23- 31. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/02/36_Питання-боротьби_№39_2020_пв4.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

в ефективності програм реабілітації та реінтеграції для осіб, звільнених із в'язниці або засуджених до громадських вироків; іншими потенційними факторами, що впливають на рівень рецидивів, є макроекономічні та загальні кримінологічні чинники в країні, проте зв'язок між економічними чинниками, специфічними рівнями злочинності та рівнем рецидиву залишається непідтвердженим, необґрунтованим; усі ці фактори демонструють значні відмінності між різними країнами, а також можуть відрізнятися в межах однієї країни, що може скоригувати будь-який прямий вплив системи кримінального правосуддя на зареєстрований рівень рецидивів¹;

б) виявлено дані щодо рецидивізму у 33 країнах, та лише у 10 з 50 країн з найбільшою кількістю ув'язнених (дані були опубліковані урядовими установами за винятком одного джерела), 2-річний показник повторного засудження ув'язнених становив від 18% до 55%, а осіб, які отримали громадські вироки (20 країн) – від 10% до 47%; рівень рецидиву варіював залежно від частки індексних злочинів (видів злочинів), зокрема, збільшення частки майнових злочинів, що є найбільш повторюваними, у вибірці збільшує показник рецидиву, рівень рецидиву у засуджених (ув'язнених та без ізоляції від суспільства) за майнові злочини в 1,5 рази більший, за злочини, пов'язані з наркотиками в 1,1 рази більший, за злочини, пов'язані з дорожнім рухом у 0,67 рази менший, а за сексуальні злочини у 0,53 рази менший, ніж у засуджених за насильницькі злочини; 2-річний відсоток повторного засудження мав значний позитивний зв'язок з такими факторами на рівні країни як рівень вбивств, пограбувань і ув'язнення та не був пов'язаний із ВВП на душу населення та чисельністю населення – рівень ув'язнення може відображати загальний рівень криміналізації в країні, що може збільшити кількість повторних злочинів серед звільнених осіб, рівень серйозних насильницьких злочинів, особливо рівень вбивств, можна використовувати як індикатор загального рівня злочинності в країні, оскільки вони мають високий рівень звітності та розкриття, тобто чим більш криміногенним є суспільство, тим вищий рівень рецидивної злочинності (за умов незмінності інших факторів)²;

¹ Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025); Yuhnenko D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025); Yuhnenko D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. Journal of Criminal Justice. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата звернення: 05.02.2025).

² Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025); Yuhnenko D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025); Yuhnenko D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. Journal of Criminal Justice. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата

в) тлумачення показників рецидиву вимагає врахування індивідуальних факторів та факторів на рівні країни, потрібне прозоре звітування про ці фактори, рівень рецидивної злочинності слід інтерпретувати в ширшому контексті факторів, пов'язаних із системою права та кримінального правосуддя, очікуваний зв'язок між рецидивізмом і змінними на рівні країни також слід тлумачити з обережністю через обмежену доступність даних для багатьох країн – отже, висновки не обов'язково стосуються інших юрисдикцій, слід уникати використання показників рецидивів для міжнародних порівнянь, доки не буде проведено достатній аналіз факторів, що лежать в основі звітних показників; пряме порівняння показників рецидивізму між юрисдикціями без урахування потенційних джерел їх варіації може ввести в оману!³, а у висновках перших двох публікацій прямо вказано, що рівень рецидиву є непорівнюваним між країнами¹.

Зокрема, складнощі оцінки рівня рецидиву, його інтерпретації та використання для міжнародних порівнянь на основі наявного у публічному доступі фактажу яскраво демонструють 2-річні показники повторного засудження ув'язнених у Королівстві Данія: 2005 рік – 29%², 2013 рік – 63% (із вибірки виключені особи молодші 20 років; новий показник включає засуджених протягом додаткового 1 року після 2-річного періоду, що дозволяє закінчити судові процедури)³, 2018 рік – 32%⁴. Параметр включення чи не включення у вибірку покарання у виді штрафу у Королівстві Швеція змінював показник частоти повторного засудження за 2 роки серед ув'язнених із 66% на 43%⁵, а також аномально виглядають

звернення: 05.02.2025).

¹ Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025).

² Yuhnenko D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025).

³ Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025).

⁴ Yuhnenko D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025).

⁵ Yuhnenko D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. Journal of Criminal Justice. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата звернення: 05.02.2025).

⁶ Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025).

показники у Королівстві Нідерландів: 2007 рік – 48%¹, 2013 рік – 46%², 2017 рік – 24,6%³.

Зважаючи на вище викладене, раціонально виправданим і практично доцільним є використання даних щодо динаміки та структури рецидивної злочинності для оцінювання успішності державної (національної) системи стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених тільки за умови верифікованої змістовної тотожності порівнюваних у часі і просторі показників рецидивізму та тільки інтегровано у багатофакторній системі фактологічного виміру реалій злочинності і виконання-відбування кримінальних покарань, фактичні ж можливості здійснення відповідних міжнародних компаративних досліджень є сильно обмеженими у наш час доступним фактажем рецидивізму.

В якості альтернативних показників оцінки успішності політики і практики стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених доцільним є використання показників кількості повторно ув'язнених – сумарної кількості у заданий момент часу ув'язнених / узятих під варту осіб, які раніше відбували покарання в установах виконання покарань і засуджених, які тримаються і раніше відбували покарання в установах виконання покарань, згідно термінології українського кримінально-виконавчого законодавства:

- абсолютні: чисельність повторно ув'язнених, чисельність повторно ув'язнених за категоріями (вид злочину, кількість ув'язнень, судимостей, сукупний термін позбавлення волі, інше);

- відносні: частка повторно ув'язнених серед загальної чисельності ув'язнених (засуджених, які тримаються в установах виконання покарань і ув'язнених / узятих під варту осіб, згідно термінології українського кримінально-виконавчого законодавства), частка повторно ув'язнених за категоріями (кількість ув'язнень, вид злочину, вік, ...), кількість повторно ув'язнених на 100 000 населення, кількість повторно ув'язнених на 100 000 населення за категоріями, ...

Зазначені показники, базовими з яких є чисельність повторно ув'язнених та частка повторно ув'язнених серед загальної чисельності ув'язнених, звісно ж, не є абсолютними індикаторами успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених, агрегують у своїй величині результати впливу згаданих вище факторів об'єктивної реальності і відображають, певною мірою, ефективність усієї антикримінальної політики і практики, проте заслуговують на увагу через

¹ Yukhnenco D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025).

² Yukhnenco D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. Journal of Criminal Justice. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата звернення: 05.02.2025).

³ Yukhnenco D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. Journal of Criminal Justice. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата звернення: 05.02.2025).

свої сильні сторони, зокрема у порівнянні із рівнем рецидивізму, часткою рецидиву (повторного засудження) серед звільнених ув'язнених:

- сенс, обсяг – кількість осіб, що раніше тримались в установах виконання покарань, сума нових ув'язнень яких, як необхідних заходів захисту суспільства (виняткових запобіжних заходів для забезпечення (стимулювання) правослухняної поведінки – виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання протиправній поведінці, відповідно до статей 176–178, 183 КПК України¹), та їхньої реабілітації дорівнює агрегованій величині фактів недостатності стимулювання правослухняної поведінки протягом попереднього відбування покарання для правомірного життя у вільному соціумі; відображають агреговану неуспішність (ступінь результативності) стимулювання правослухняної поведінки – агрегований ступінь небезпеки / шкоди для суспільства звільнених ув'язнених / засуджених у сумарній чисельності повторно ув'язнених у заданий момент часу, яка є прямо залежною від величини термінів їхніх ув'язнень, що відповідають ступеню тяжкості вчинених ними злочинів та суворості покарань (на відміну від простого відносно-кількісного спостереження і обліку рецидивів);

- зміст – визначальною ознакою є лише факт правомірного дійсного та минулого тримання особи в ув'язненні (повторність);

- однозначність – відображає реальну кількість осіб, що є небезпечними та шкідливими для громади і дійсної правової системи згідно загальноприйнятих та формально виражених у правових актах норм та відповідно до закону і вироку легітимної судової влади потребують ув'язнення для захисту соціуму, суспільних відносин, правопорядку та стимулювання їхньої правослухняної поведінки;

- практичність – дані щодо чисельності повторно ув'язнених у заданий момент часу, у т. ч. за категоріями, наявні у пенітенціарних адміністраціях країн та не потребують додаткових засобів, в т. ч. фінансових ресурсів, та заходів, складних, спеціальних, міжвідомчих моніторингових систем та процесів спостереження, тощо; придатні для ретроспективного та структурного, покатегорійного аналізу, спостереження тенденцій і кореляцій, інтерпретації результатів та синтезування висновків для прогнозу, планування та оптимізації пенітенціарної політики, системи і практики;

- уніфікованість – придатні для порівнянь між країнами з метою обміну досвідом пенітенціарної політики і практики; придатні для агрегування на субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях і спостереження відповідних тенденцій; єдиний визначальний уніфікований критерій – повторне ув'язнення з метою стимулювання правослухняної поведінки для захисту суспільства;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1723> (дата звернення: 02.02.2025).

- перспективність – розвиток концепції спостереження успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених на емпіричному базисі фактажу повторного ув'язнення дає потенційну можливість пізнання закономірностей формування злочинної поведінки та стимулюючого впливу шляхом безпосереднього дослідження персональної інформації осіб, що тримаються у в'язницях.

Висновки. Відповідно до міжнародних правових документів, правових позицій Європейського суду з прав людини та європейської практики, у сучасній парадигмі оцінки агрегованої успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених, що заснована на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю та спрямованості каральної і кримінально-виконавчої політики, системи і практики на досягнення оптимуму у гармонійній реалізації захисту суспільства та забезпечення прав і свобод, поваги до гідності кожної людини, водночас і в повній мірі, – і жертви, і правопорушника, основним критерієм оцінювання є вільне від злочинів життя ув'язненого / засудженого після звільнення, а індикатором – рецидивізм, повторна правопорушувальність. Проте практичне використання для оцінювання успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених агрегованих величин показників рецидиву є проблематичним через неподільне відображення у них взаємопов'язаної сукупності результатів дії детермінант злочинності і антикримінальної політики та практики держави, а також через складнощі вимірювання і спостереження та неуніфікованість методології, що знайшли своє вираження у відсутності національних систем відстеження рецидивізму та, відповідно, непридатності наявних даних для компаративного аналізу та емпіричних узагальнень.

Раціонально виправданим, практично доцільним, реалізабельним і перспективним є спостереження, компаративний аналіз та оцінювання успішності стимулювання правослужняної поведінки ув'язнених / засуджених на державному, регіональному та глобальному рівнях інтегровано у багатофакторній моделі фактологічного виміру реалій злочинності і виконання-відбування кримінальних покарань, базисом якої є комплекс показників кількості повторно ув'язнених, ув'язнених (в'язнів) і засуджених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батиргареева В. С. Питання боротьби з рецидивною злочинністю у матеріалах Конгресів ООН щодо запобігання злочинності та поведінки з правопорушниками. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 39. С. 23-31. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/02/36_Питання-боротьби_№39_2020_пв4.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1723> (дата звернення: 05.02.2025).

3. Проєкт «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничної реформи в Україні Плюс» (SPERU+). Про проєкт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/plus-speru-project> (дата звернення: 05.02.2025).

4. Проєкт «На шляху до більш гуманних умов тримання під вартою та скорочення числа повторних правопорушень в Україні» (DECOPRIS). Про проєкт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/decopris-towards-more-humane-detention-conditions-and-reduced-reoffending-in-ukraine> (дата звернення: 05.02.2025).

5. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 05.02.2025).

6. Case of Khoroshenko v. Russia. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 41418/04. Judgment. Strasbourg. 30.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (дата звернення: 05.02.2025).

7. Case of Murray v. the Netherlands. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 10511/10. Judgment. Strasbourg. 26.04.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 05.02.2025).

8. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2). European Court of Human Rights. Fourth Section. Application no. 41216/13. Judgment. Strasbourg. 12.03.2019. Final 09.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (дата звернення: 05.02.2025).

9. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10. 09.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 05.02.2025).

10. Data UNODC. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://dataunodc.un.org> (дата звернення: 05.02.2025).

11. Fazel S., Wolf A. A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. PLoS ONE 10(6): e0130390. Published: June 18, 2015. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390> (дата звернення: 05.02.2025).

12. Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. (Kyoto, Japan, 20–27 April 2020). Discussion guide. A/CONF.234/PM.1. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/v18/063/29/pdf/v1806329.pdf> (дата звернення: 05.02.2025).

13. Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules. *(Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006, at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies and revised and amended by the Committee of Ministers on 1 July 2020 at the*

1380th meeting of the Ministers' Deputies), URL: <https://rm.coe.int/09000016809ee581> (дата звернення: 05.02.2025)

14. SPACE I & II, CoE, Université de Lausanne, ICDP/ESC, UNIL-Sorge, BCH, 1015 Lausanne, Suisse. URL: <https://wp.unil.ch/space/> (дата звернення: 05.02.2025).

15. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: <https://www.unodc.org/unodc/index.html> (дата звернення: 05.02.2025).

16. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): resolution / adopted by the General Assembly 17.12. 2015. A/RES/70/175. URL: https://documents.un.org/symbol-explorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556 (дата звернення: 05.02.2025).

17. UNODC, Prison Matters 2024: Global Prison Population and Trends; A Focus on Rehabilitation (United Nations, 2024). URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/briefs/Prison_brief_2024.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

18. World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research URL: <https://www.prisonstudies.org/> (дата звернення: 05.02.2025).

19. Yukhnenko D., Farouki L., Fazel S. Criminal recidivism rates globally: A 6-year systematic review update. *Journal of Criminal Justice*. Volume 88, September–October 2023, 102115. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2023.102115> (дата звернення: 05.02.2025).

20. Yukhnenko D., Sridhar S., Fazel S. A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: 3-year update [version 3; peer review: 3 approved]. Wellcome Open Research. Latest Version Published: 03 Nov 2020. URL: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.14970.3> (дата звернення: 05.02.2025).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025

Oleksandr M. LIUBARSKYI

(Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine)

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ASSESSMENT OF THE AGGREGATED SUCCESS OF STIMULATION OF LAW-ABIDING BEHAVIOUR OF PRISONERS

The article is devoted to the theoretical and legal principles, the essence and content of the modern paradigm and the results of critical reflection on the problems of rational content and practical implementation of the currently prevailing concept of assessment, the main criterion of which is prisoner's crime-free life after release, and the key indicator is the post-penitentiary recidivism rate, and highlights in an argumentative manner promising ways of rationally justified, practically expedient and feasible observation, comparative analysis and evaluation of the aggregated success of stimulation of law-abiding behaviour of prisoners at the state, regional and global levels as a basis for the progressive

development of penitentiary policy and optimization of legal regulation and practice of execution of criminal sentences, which constitutes the value of new scientific knowledge and benefits for the further progress of criminal justice and jurisprudence.

Based on the results of the research, the article presents the author's concept of an integrated assessment of the aggregated success of stimulation of law-abiding behaviour of prisoners, the basis of which is a complex of indicators of the number of re-prisoners, prisoners and persons convicted, and reveals its strengths and prospects.

Keywords: *stimulation of law-abiding behaviour of prisoners, success, recidivism, post-penitentiary reoffending, re-prisoners, assessment, evaluation, prisoners, persons convicted.*